

Kelionės prasmės literatūroje

Nuo seniausių laikų žmonėms buvo labai svarbios kelionės. Pirmykščiai žmonės keisdavo savo gyvenamąsias vietas ieškodami geresnių gyvenimo sąlygų, o bėgant laikui ir tobulėjant civilizacijoms žmonės pradėjo intriguoti nežinomybė, jie siekė išsiaiškinti, kas slypi už horizonto linijos. Nenuostabu, kad keliavimo motyvas pastebimas ne vieno rašytojo kūrinuose: nuo Homero, aprašiusio įdomiausius Odisejo nuotykius, ir Johano Volfgango Gėtės, pasakojusio apie Fausto ir Mefistofelio klajones, iki pat lietuvių rašytojų, atskleidusių tremtinių ar išeivių patirtis. Rašytojas romantikas Adomas Mickevičius savo kūrinuose vaizdavo gyvenimo kelionę, jautrioji neoromantikė Salomėja Nėris poezijoje kelionę matė kaip svajonę, didžiausią troškimą.

Lenkų literatūros klasiko Adomo Mickevičiaus poezijoje kelionė yra žmogaus gyvenimo metafora. Nors rašytojas gimė Naugarduke, Lenkijoje*, tėvai jam nuo mažų dienų diegė meilę Lietuvai. Jis studijavo Vilniaus universitete ir su bendraminčiais įkūrė filomatų draugiją. Už tai jaunas poetas buvo ištremtas į Rusijos gilumą. Negalėdamas grįžti į Lietuvą, kurią laikė savo tėvyne, A. Mickevičius jos labai ilgėjosi ir parašė ciklą „Krymo sonetai“. Šiam ciklui priklauso ir itališkojo tipo sonetas „Akermano stepės“, kuriame vaizduojama žmogaus kelionė. Lyrinis subjektas yra stepėse – tai jam nepažįstama, svetima vieta. Kuriamas labai plačios, begalinės erdvės išpūdis: stepės palyginamos su „sausu okeanu“, kuriame tarsi laivė iriasi vežimas. Keliaujantį lyrinį subjektą supa tirštėjanti tamsa – tai nežinomybės metafora. Todėl soneto žmogus kreipia žvilgsnį į dangų ir ieško orientyrų – žvaigždžių. Jos ne tik parodytų jam kelią, bet ir suteiktų jam atramą, būtų dvasinės stiprybės šaltinis. Orientyrus bandoma ir išgirsti: lyrinis subjektas įsiklauso tyloje, širdimi girdi, „kaip gervės traukia“, nors jos taip toli, kad „nė sakalo akis <...> neįžiūrėtų“. Sudaromas stebuklingos tylos išpūdis – tai primena Antano Baranausko „Anykščių šilėlį“. Čia aprašoma sakrali vidurnakčio tyla, kurioje žmogus išgirsta plika ausimi negirdimus dalykus: šventą medžių kalbą, ant šakelių besikraunančius žiedus. Soneto žmogaus girdimi dalykai: gervės, sakalas, smilgoj besisupantis žiogas, primena Lietuvą. Minimas ir žaltys – tai tiesioginis Lietuvos ženklas, tautosakos simbolis, matomas ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų cikle „Žalčio sonata“. Galiausia lyrinis subjektas sustoja prieš tęsdamas kelionę, prieš žengdamas lemtingą žingsnį. Jis įsiklauso tyloje ir teigia: „Išgirst ausis galėtų / Balsus iš Lietuvos.“ Tačiau „nieks nešaukia“. Tik tuo įsitikinęs lyrinis subjektas važiuoja toliau. Šiame sonete vaizduojama kelionė yra žmogaus gyvenimo metafora: atsidūręs sunkioje padėtyje, atskirtas nuo tėvynės, žmogus ieško orientyrų, dalykų, kurie primintų Lietuvą. Jaučiamas begalinis egzistencinis liūdesys, kai „nieks nešaukia“, tačiau žmogus supranta, kad, nors labai sunku ir skaudu, reikia gyventi toliau, tęsti savo kelionę.

Poetės Salomėjos Nėries eilėraščiuose keliaujama mintimis, kelionė yra svajonė. Ši lietuvių rašytoja 1929 m. vasarą praleido Vienoje ir susidomėjo kairiųjų pažiūromis. Vėliau, 1940 įvykus Lietuvos okupacijai, ji pradėjo viešai skelbti socialistines pažiūras* ir parašė „Poemą apie Staliną“. 1940 m. rugpjūčio mėnesį S. Nėris su Liaudies Seimo delegacija vyko į Maskvą „Stalino saulės parvežti“. Ji tapo svarbiausia tarybinės Lietuvos poete, todėl, ištikus karo grėsmei, su kitais socialistiniais rašytojais ir sūnumi Sauliumi pasitraukė į Rusijos gilumą. Poetė jautė labai didelę kaltę dėl savo poelgių, savo išgyvenimus atskleidė kūrinuose. Sąžinės, kaltės bei atgailos temos itin ryškios rinkinio „Prie didelio kelio“ eilėraščiuose. Sovietų okupacijos metais šis rinkinys buvo cenzūruotas, išimti svarbiausi jo eilėraščiai, o toks, kokio norėjo poetė, buvo išleistas tik atgavus Lietuvos nepriklausomybę. Šiam rinkiniui priklausančiame eilėraštyje „Kur baltas miestas“ lyrinis subjektas svajoja apie grįžimą į tėvynę, kelionę namo. Panašiai kaip sonete „Akermano stepės“, eilėraščio žmogus yra stepėse. Tai labai šalta, atšiauri erdvė, su ja siejami rudens ir žiemos įvaizdžiai: „rudenio šaltas“, nuolat pučiantis vėjas, pusnyų kalnai. Pirmojoje eilėraščio strofoje dominuoja balta spalva – čia ji įgauna šalčio, skausmo prasmę. Tačiau net

tokioje atšiaurioje vietoje išaugo vilties gėlelė: ji „į saulę stiepės“ ir „nė rudens šalnos jos nepakando“. Gėlelė – tai metafora lyrinio subjekto norui grįžti į tėvynę. Tai, kad eilėraščio žmogus nepasiduoda, nesusitaiko su likimu, parodo jo keliami retoriniai klausimai: kalbėdamas apie pusnynų kalnus klausia: „Kaip juos išbristi, kaip juos išplaukti?“ Pusnynų kalnai – tai negandos, nelaimės, kurių negali įveikti lyrinis subjektas; kalnai skiria žmogų nuo tėvynės. Eilėraščio žmogus klausia: „Pavasario kaip besulaukti?“ Tai sąsaja su programiniu rinkinio eilėraščiu „Prie didelio kelio“, kuriame pavasaris yra tėvynės laisvės metafora. Suvokdamas savo menkumą lyrinis subjektas prašo varno pagalbos. Kaip A. Mickevičiaus sonete*, varnas yra Lietuvos ženklas, tautosakos motyvas. Į varną kreipiamasi meiliai, vartojami deminutyvai: „broleli“, „sparnelį“. Tai parodo, kad jis ir visa Lietuva svarbūs, brangūs lyriniam subjektui. Tačiau varnas gali būti ir vienišumo simbolis – tai parodo vienatvę, kurią patiria toli nuo tėvynės esantis žmogus. Dėl to lyrinis subjektas svajoja apie kelionę namo, grįžimą į Lietuvą. Jis išsivaizduoja, kaip „tartum šešėlis“ skristų dieną ir naktį, niekur nesėstų, netūptų ir pailsėtų tik pasiekęs baltą miestą ir Nemunėlį. Gali suprasti, kad šis miestas – tai Kaunas, būtent jame prieš pasitraukdama į Rusijos gilumą gyveno S. Nėris. Su miestu siejama balta spalva, tačiau priešingai nei stepėse, čia ji parodo miesto grožį, brangumą, svarbą lyriniam subjektui. Taip pat balta spalva sudaro sakralumo išpūdį – taip miestas palyginamas su rojumi. Baltą miestą galima laikyti metonimija visai tėvynei, visai Lietuvai – taip atskleidžiama svajonė sugrįžti į gimtąją šalį. Šiame eilėraštyje kelionė namo yra didžiausias lyrinio subjekto troškimas, bet ji nėra tikra – žmogus negali grįžti, todėl keliauja tik mintimis, širdimi nusikelia ten, kur labiausiai norėtųsi būti.

Ir A. Mickevičiaus, ir S. Nėries poezijoje vaizduojama kelionė, tačiau ji įgauna skirtingas prasmes. Ir „Akermano stepių“, ir „Kur baltas miestas“ lyriniai subjektai yra toli nuo tėvynės. Tačiau A. Mickevičiaus sonetų žmogus keliauja iš tiesų ir jo kelionė simbolizuoja žmogaus gyvenimo kelionę. S. Nėries eilėraštyje keliaujama tik mintimis, čia kelionė atsiskleidžia kaip didžiausias troškimas, vildamasi, kad ta kelionė įvyks.

*Nedidelis netikslumas